

دو دیدگاه رقیب برای آینده کشورهای عربی

به قلم دیوید بی. رابرتز (/fa/experts/dywyd-rabrtz/)

۱۴ نوامبر ۲۰۱۷

همچنین دست‌یافتنی به

/ (English (/policy-analysis/competing-visions-arab-future

العربية (/ar/policy-analysis/rwy-mtnafst-lmstqbl-arlrb/)

درباره نویسنده

دیوید بی. رابرتز (/fa/experts/dywyd-rabrtz/)

دیوید بی. رابرتز استادیار در کینگز کالج لندن و نویسنده کتاب «قطر: دست‌یابی به بلندپروازی‌های جهانی یک دولت‌شهر» است.

تحلیل کوتاه

جهان‌بینی‌ای که قطر اختیار کرده می‌گوید اسلام‌گرایان سیاسی شایسته حمایت هستند اما عربستان سعودی و امارات متحده بر ضد این فرض بنیادین متحد شده‌اند

در تاریخ ۵ ژوئن عربستان سعودی بحرین مصر و امارات متحده عربی با متهم کردن قطر به تبهکاری‌های متعدد به شکلی بی‌سابقه به تحریم آن پرداختند. این چهار کشور شروطی سیزده‌گانه برای قطر تعیین کردند که برآورده ساختن آن چیزی نزدیک به محال بود از جمله ارائه هزینه‌های خارجی این کشور به بازرسان مالی تعطیل کردن شبکه تلویزیونی الجزیره که دولت آن را اداره می‌کند و پرداخت غرامت بابت خساراتی که سیاست خارجی قطر به بار آورده است. به قول انور قرقاش وزیر امور خارجه امارات این کشورهای چهارگانه عربی خواهان «انزوا و نه گسترش» [فعالیت‌های قطر] هستند.

پس از یک مدت کشمکش‌های لفظی میان کشورهای خلیج اینک موضع هر کشور ثبات یافته مردم تلخ‌کام شده‌اند و این طور به نظر می‌رسد که رسیدن به یک راه حل نه چند ماه بلکه چند سال وقت نیاز خواهد داشت. اگر استدلال‌های باطل دو طرف و همچنین اتهام‌های بی‌اساس سخنران‌های دروغ‌پردازانه و مبالغه‌های کودکانه رسانه‌ها را بیشتر بشکافیم پی می‌بریم که دو طرف دیدگاهی کاملاً متضاد در مورد خاورمیانه و آفریقای شمالی دارند.

دیدگاه «حَقَدَین»

واژه حمدین که به معنی «دو حَقَد» است به نام‌های حمد بن خلیفه آل ثانی امیر پیشین قطر و متحد دیرینه و مورد اعتماد او حمد بن جاسم آل ثانی نخست‌وزیر سابق قطر اشاره دارد. دیدگاه قطر را می‌توان از روی اقدامات سیاست‌ها و گرایش‌های این دو چهره سیاسی دید که مدت زیادی بر عرصه سیاست و روابط خارجی این کشور تسلط داشته‌اند.

گرچه هر دو حمد در سال ۲۰۱۳ کنار رفتند و هیچ یک اکنون در قدرت نیستند اما محتوای سیاست آنها همچنان ادامه یافته است. در ژوئن ۲۰۱۳ تمیم بن حمد آل ثانی پس از کناره‌گیری پدرش به طور رسمی قدرت را به دست گرفت اما سیاست‌های حمد در تاروپود کشور تنیده شده و آوردن تغییرات عمده حتی برای تمیم جوان نیز دشوار است. چه رسد برای هر جانشین دیگری. در واقع حمد بن خلیفه آل ثانی یک رهبر معمولی نبود. او قطر را از یک مرداب تاریک و بی‌حرکت به کشوری با نفوذ واقعی در سطح بین‌المللی تبدیل کرد. از این رو طرد رویکرد «پدر بنیان‌گذار» حکومت هیچ‌گاه در برنامه کار تمیم نبوده است.

بسیاری از نخبگان منطقه اما باور دارند که توضیحی ساده‌تر در این خصوص وجود دارد و آن این است که: اساساً در قطر هنوز هم حمدین در قدرت هستند و یا حداقل نفوذی عمیق بر رهبری فعلی این کشور دارند. با این همه گذشته از شایعات چست‌و‌گریخته درباره ادامه

نفوذ حمد بن جاسم بر صندوق سرمایه گذاری قطر – که یکی دیگر از بخش‌های کارنامه پیشین او بوده- و یا دیدارهای گاه و بیگاه حمد بن خلیفه با مقامات خارجی شواهد زیادی در جهت تایید چنین استدلالی در دست نیست □

سیاست‌های مورد بحث در قطر – همان سیاست‌هایی که به دست حمدین پایه‌گذاری شد و تمیم به‌شکلی گسترده آن‌ها را دنبال می‌کند – بر نقش اسلام‌گرایان در سیاست منطقه متمرکز است □ به طور خلاصه می‌توان گفت که حمدین حمایت از افراد و گروه‌های دخیل در اسلام سیاسی را رویکردی معقول به سیاست می‌دانند هرچند که این حمایت یکسان و بدون گزینش‌های خاص نیست این جهت‌گیری در سیاست قطر به‌ویژه در اقدامات آن در لیبی مصر و سوریه پس از بهار عربی مشهود شد □ همچنین ممکن است خیلی‌ها استدلال کنند که قطر در دهه گذشته نیز چنین سیاستی را دنبال می‌کرده است □

حقیقت این است که نخبگان قطر انکار نمی‌کنند که این کشور بارها حمایت خود را از یک گروه برداشته و متوجه گروه دیگری ساخته و هر بار این کار را طبق پسند اخوان‌المسلمین کرده است □ شواهد در این خصوص بیش از آن است که بتوان این ادعا را رد کرد □ به جای انکار آن قطری‌ها در سال‌های اخیر مدعی بوده‌اند – و این ادعا هم‌اکنون با دعوای میان کشورهای عربی همچنان در حال افزایش است – که آنها شرایط هرچه باشد در پی پشتیبانی از «مردم» هستند و این امر در نفس خود به معنای حمایت از یک گروه سیاسی خاص نیست □ حمایت قطری‌ها از محمد مُرسی رئیس‌جمهور پیشین مصر که ظهور کوتاه‌مدت او در سال‌های ۲۰۱۲ تا ۲۰۱۳ تا حدی نمایانگر حمایت مردمی از اسلام‌گرایی است نشانگر منطق خاص این ادعا در عملکرد قطری‌هاست □

بر اساس جهان‌بینی حمدین اگر قطر بتواند در به قدرت رسیدن احزاب اسلام‌گرا در منطقه همدست آن‌ها باشد این احزاب پیروزی خود را به نحوی مدیون این کشور خواهند دانست □ آن وقت قطر می‌تواند از این نفوذ خود نفع ببرد این نفع می‌تواند جذب سرمایه‌گذاری باشد و یا برخورداری از حمایت سیاسی و دیپلماتیک در نشست‌های منطقه‌ای □ به همین ترتیب این ایده که کشوری کوچک مثل قطر که اهمیت خاصی در تاریخ منطقه نداشته بتواند چنان تغییر شگرفی در این منطقه ایجاد کند آنقدر جذاب هست که مقاومت در برابر آن برای قطری‌ها دشوار باشد □

موضع قطر نه‌تنها بر محاسبات سیاسی استوار است بلکه بر این استدلال اصولی مبتنی است که اسلام باید نقشی در سیاست عربی داشته باشد □ به این ترتیب شهروندان مذهبی نیز احساس خواهند کرد که دیدگاه‌های آنها در سیاست لحاظ می‌شود □ بر اساس منطق حمدین در غیاب چنین طرحی در سیاست شهروندان متدین بیشتر و بیشتر سرخورده می‌شوند و ممکن است به دنبال طرح‌های سیاسی دیگری بروند که زیان‌بارتر است □

دیدگاه «محمدین»

دیدگاه مقابل قطری‌ها را دو تن از رهبران قدرتمند و قاطع عرب در سطح جهانی نمایندگی می‌کنند یکی محمد بن سلمان ولیعهد عربستان سعودی است و دیگری محمد بن زاید آل‌نهیان شاهزاده و ولیعهد ابوظبی □ این دو «محمد» باور دارند که اسلام نباید سیاسی شود بلکه باید مسئله‌ای شخصی بماند و نقش مستقیم و یا نهادمندی در دولت نداشته باشد □ این دیدگاه از برداشت و تعبیر آنها از تاثیر اسلام سیاسی بر کشورهای عربی از جمله کشورهای خودشان در تاریخ معاصر نشأت می‌گیرد □

در سوی اماراتی ماجرا از سال‌های ۱۹۷۰ به این سو رابطه‌ای ستیزه‌آمیز میان رهبران ابوظبی و گروه اسلام‌گرای محلی موسوم به «الاصلاح» به وجود آمد □ مقامات اماراتی از مدت‌ها پیش هراس داشتند که گروه الاصلاح به دنبال استحکام موضع خود با هدف اعمال قدرت و نفوذ است اما این گروه با رد آشکار این دیدگاه ادعا می‌کند نقش‌اش صرفاً اجتماعی است □ با این حال از چشم محمد بن زاید این دست ادعاها با به میدان آمدن اسلام‌گرایان در جریان بهار عربی باطل شد و بر نگرانی‌ها و هراس‌های دیرینه صحه گذاشت □

در عربستان سعودی محمد بن سلمان به دنبال آن است که کنترل‌های مختلف بر قدرتش را محدود کند چه این محدودیت‌ها از سوی ساختارهای دولتی و نهادهای مذهبی باشد چه از طرف دیگر اعضای خانواده پادشاهی عربستان □ در ماه سپتامبر در حدود هفتاد تن از چهره‌های برجسته سعودی به همین دلیل بازداشت شدند که چند تن از آنها به‌وضوح از چهره‌های محبوب اسلام‌گرا بودند □ در ماه اکتبر محمد بن سلمان وعده داد که عربستان را به اسلام میانه‌رو «باز خواهد گرداند» امری که بیانش با این تعبیرات خاص حیرت‌انگیز بود □ ولی حتی با وجود اراده برای ایجاد دگرگونی لازم در عربستان محمد بن سلمان نمی‌تواند به‌آسانی از نقش دین در پادشاهی سعودی خلاص شود □ گرچه بعید نیست که بتواند هر جا که ممکن باشد دین را به جایگاهی بیشتر شخصی و کمتر سیاسی تقلیل دهد □

خشم آشکاری که دیدگاه محمدین به اسلام سیاسی نشان می‌دهد بیشتر متوجه اخوان‌المسلمین است □ این رویکرد بر این باور استوار است که این سازمان بر اساس مجموعه‌ای از ایده‌ها و رویکردهای ویرانگر پایه‌گذاری شده و در تضعیف گفتمان عقلانی در میان جوامع عربی نقش داشته است □

در واقع محمدین اثر دگرگون‌کننده ساختار فکری اخوان‌المسلمین بر سیاست و جامعه عربی را درک می‌کنند □ به باور آنها رادیکالیسم و افراط‌گرایی مدرن در منطقه ریشه در جزم‌اندیشی متفکران نخستین اخوان‌المسلمین دارد □ می‌توان گفت که به باور آنها رابطه

مستقیمی وجود دارد میان علمای بنیان‌گذار اخوان المسلمین مانند حسن البنا و سید قطب و افرادی همچون اسامه بن لادن ایمن ظواهری رهبر کنونی القاعده و همچنین نسل فعلی جهادی‌ها و افراطی‌ها و تروریست‌ها

در عرصه‌های دیگر دیدگاه محمدین می‌گوید که بحث عادی درباره مساله اسرائیل-فلسطین از سوی اسلام‌گرایان همواره به سیاست‌گرایی آلوده شده است. این رویکرد به باور آنها به دوام مصیبت فلسطینی‌ها و اهریمن‌انگاری اسرائیل منجر شده و تئوری‌های توطئه را در جامعه رواج داده است. در عین حال آنها بر این نظرند که تزریق سیاست به جزم‌اندیشی اسلامی در نظام‌های آموزشی عربی به فلج شدن تفکر انتقادی در میان چندین نسل از دانشجویان انجامیده است. نهایتاً در دید محمدین توجه به تئوکراسی حاکم در ایران به عنوان مثالی شیعی نشان می‌دهد که آمیختن سیاست و اسلام به یکدیگر نسخه سراسرت بیچاره‌سازی مردمان است.

دو زیانگی

این دیدگاه‌های رقیب بازتاب‌دهنده رویکردهای کلی به سیاست است و نه استدلال‌های ساختاریافته و دقیق. هواداران نظریه محمدین به سهم خود شاکی‌اند که به‌ندرت به «اسلام‌گرایان میانه‌رو» فرصت بروز داده شده و آن تندروهایی هم که اغلب با این میانه‌روهای «محترم» مرتبط‌اند از افکار عمومی و جریان اصلی اسلام‌گرایان میانه‌رو نمایندگی نمی‌کنند.

مشکل این‌جاست که این دست شکوه‌ها یادآور ادعاهای سوسیالیست‌ها و کمونیست‌هاست که در دفاع از خود می‌گفتند کمونیسم «واقعی» هیچ‌وقت پیاده نشده و اگر این کار بشود آنگاه جامعه ایده‌آل موعود جامعه عمل خواهد پوشید. افزون بر این ارتباط میان ریشه‌های ایدئولوژیک اخوان المسلمین با طیف گسترده‌ای از تندروان مدرن امروزی به‌سادگی مشهود است. به رغم اعتراضاتی که حمایت از نوعی از حکومت اسلامی میانه‌رو را عملی می‌داند مرز روشنی وجود ندارد که مانع از لغزیدن مردم و احزاب به سیاست‌های تندروانه شود.

در خصوص دیدگاه محمدین دولت‌های غربی تا حدی که ممکن باشد از جدایی نهادهای دینی از سیاست استقبال می‌کنند اما روشن نیست که چنین دیدگاهی در خاورمیانه تا چه اندازه از محبوبیت برخوردار است. از سویی دیگر حذف دین از سیاست به خودی خود منجر به بهبود رهبران و سیاست‌های‌شان نخواهد شد: تعداد بی‌شماری از حاکمان خودکامه در این منطقه در رویکردهای خود بسیار سکولار بوده‌اند.

این بار قضیه شخصی است

فارغ از تناقض‌های درونی این دو دیدگاه که روایت ساده‌شده‌ای از آنها ارائه کردیم آنها دو دیدگاه ناهمساز و متضاد را در زمینه دولت‌داری در آینده خاورمیانه و آفریقای شمالی نمایندگی می‌کنند. دهه‌هاست که این دو دیدگاه به درجاتی متفاوت در کنار هم وجود داشته است. اما امروز جناح تحت رهبری عربستان سعودی و امارات متحده به این نتیجه رسیده که مماشات دیگر کافی است. حاکمان این کشورها خاورمیانه را بر لبه یک پرتگاه می‌بینند. بهار عربی به طور گسترده ثبات منطقه را ولو آن که اغلب با نارضایتی همراه بود متزلزل کرد و به هواداران اسلام سیاسی قدرت بخشید. هرچ‌ومرغ ناشی از آن را می‌توان از دیدگاه محمدین گرفته تا گرایش‌های محمدین بوضوح مشاهده کرد که به نوبه خود مستقیماً به قطر بازمی‌گردد.

رهبران امارات متحده عربی که دهه‌ها با جهان‌بینی محمدین مخالفت کرده‌اند اکنون با ظهور چهره‌هایی هم‌فکر مثل محمد بن سلمان در عربستان سعودی جسورتر شده‌اند. محمد بن سلمان سیاست‌هایی در پیش گرفته که تا پیش از این در ذهن سیاستمداران سعودی نمی‌گنجید. از فروش سهام شرکت عظیم آرامکو و به راه‌انداختن جنگی تهاجمی و پرخطر در یمن تا دستگیری ده‌ها چهره روشنفکر برجسته و اعضای خاندان سلطنتی و اعتراف به این‌که عربستان سعودی با برداشتهای متعصبانه از اسلام مشکل دارد.

حداقل در میان نخبگان ابوظهبی خصومت شخصی با قطر از این فکر نشأت می‌گیرد که سیاستمداران منطقه مدت‌های مدیدی از اسلام برای رسیدن به اهداف خود استفاده کرده‌اند - رویکردی که دوحه در آن همدست بوده است. اما حمایت ایالات متحده از قطر و اقتصاد داخلی قوی آن این کشور را تا کنون از پاسخگویی در امان داشته است. رهبران ابوظهبی که حال باید به‌تنهایی عمل کنند ممکن است تحریم قطر را برای سال‌ها ادامه دهند.

با این حال محمد بن سلمان در مقایسه با هم‌تایانش در ابوظهبی در دنیای مالی متفاوتی عمل می‌کند. فشارهای مالی بر عربستان سعودی محمد بن سلمان را به احتمال زیاد وسوسه خواهد کرد که سازش کند. بسیاری از سیاست‌های شگفتی‌برانگیز او - مثل فروش سهام آرامکو راه‌اندازی پروژه شهرسازی «نیوم» یا آینده نو با پانصد میلیارد دلار هزینه و حتی بازداشت شاهزاده‌ها و بوروکرات‌های ارشد سعودی - ریشه در مبارزه با فساد دارند. این‌ها در واقع اقداماتی است که مبنای آن نه فقط ارزش‌های ایده‌آل بلکه محاسبات مالی هم هست. با توجه به عنصر قوی عمل‌گرایی در اقدامات محمد بن سلمان او در نهایت به قطر اجازه خواهد داد که با سرمایه‌گذاری در برنامه چشم‌انداز ۲۰۳۰ عربستان سعودی انزوای خود را با پول حل کند مشروط به اینکه در خصوص حمایتش از

*دیوید بی رابرتز استادیار در کینگز کالج لندن و نویسنده کتاب «*قطر: دست‌یابی به باندپیروازی‌های جهانی، یک دولت‌شهر*»

❖ است <https://www.amazon.com/Qatar-Securing-Global-Ambitions-City-State/dp/1849043256> «

RECOMMENDED

BRIEF ANALYSIS

Unpacking the UAE F-35 Negotiations

فوریه ۲۰۲۲

Grant Rumley

[\(/policy-analysis/unpacking-uae-f-35-negotiations\)](/policy-analysis/unpacking-uae-f-35-negotiations)

ARTICLES & TESTIMONY

How to Make Russia Pay in Ukraine: Study Syria

فوریه ۲۰۲۲

Anna Borshchevskaya

[\(/policy-analysis/how-make-russia-pay-ukraine-study-syria\)](/policy-analysis/how-make-russia-pay-ukraine-study-syria)

BRIEF ANALYSIS

Bennett's Bahrain Visit Further Invigorates Israel-Gulf Diplomacy

فوریه ۲۰۲۲

Simon Henderson

[\(/policy-analysis/bennetts-bahrain-visit-further-invigorates-israel-gulf-diplomacy\)](/policy-analysis/bennetts-bahrain-visit-further-invigorates-israel-gulf-diplomacy)

TOPICS

[\(fa/policy-analysis/dmkrazy-w-aslah/\)](/policy-analysis/dmkrazy-w-aslah/) دمکراسی و اصلاح

[\(fa/policy-analysis/rb-w-aslam-syasy/\)](/policy-analysis/rb-w-aslam-syasy/) عرب و اسلام سیاسی

